לַחְשֹׁב מַחֲשֶׁבֶת לַעֲשׂוֹת

דברי אגדה הלכה למעשה

מעובד מתוך כתביו של הגאון רבי דוד גולדשטוף שליט"א

גליון סה
פרשת תולדות
תשפ"ז

שבת עילאה | עבודת השבת

רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת [א]

א. המנהג לרחוץ פניו ידיו ורגליו

איתא בגמ' [שבת כה:] 'רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מצוה, מאי מצוה, דאמר רב יהודה אמר רב, כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות'. ולהלן הבאנו מדברי הרמב"ם שהרחיצה מחלקי כבוד השבת היא, וחיוב 'כבוד השבת' מדברי הנביאים הוא, כמבואר ברמב"ם שם.

וכתב החתם סופר: 'ומסתמא מצוה רבה היא מדנקט 'מנהגו', ומנהג ישראל תורה היא, כך מצאתי בראב"ך' [שבת שמג]. וכתב הפרי מגדים בראש יוסף שם, 'ומה שאינו מברך על הרחיצה איני יודע, ואפשר דאין כל כך מצוה' [ובאמת על כל מצוות כבוד ועונג שבת אין מברכים, ראה מה שכתב בזה בפסקי תשובות סי' רמב].

למדנו מכך, שמלבד ענין הטבילה במקווה בערב שבת, יש ענין מיוחד ברחיצת פניו ידיו ורגליו. ביאור הדברים מתחלק לשני חלקים, החלק האחד, שיש בזה משום קיום 'כבוד שבת' ו'עונג שבת', כמו שיתפרשו הדברים לפנינו. החלק השני על פי מה שכתב השל"ה הק' [שבת תו"א צ]: 'משמע מכתבי הקודש דהאריז"ל [פע"ח צ:] שהטבילה תהיה סמוך לקבלת שבת. וכן רחיצת רגלים בחמין, **כי גם ברחיצה יש סודות**'. וענין סודה של הרחיצה בערב שבת על פי דרכי העבודה, יבואר בעזה"י בגיליון הבא.

ב. רחיצה לכבוד שבת

איתא בשאילתות דרב אחאי [א]: 'כך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא, אומר לו אדם להיכן אתה הולך, אומר לו לעשות מצוה, ואיזו היא מצוה, לבית המרחץ, כדי לנקות את הגוף **בשביל כבוד שבת**, שכך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי בערב שבת וכו'.

מבואר בדבריו שניקיון הגוף הוא בבחינת 'כבוד שבת'. וכן פסק הרמב"ם [פ"ל מהלכות שבת ה"ב]: 'אמרו חכמים שמצווה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת, מפני כבוד השבת'.

ענין הכבוד שיש ברחיצה יש לפרשו בשני דרכים:

הדרך האחת, לפי המבואר במדרש [ב"ר יא ח] שהשבת היא בת זוגו של ישראל, ואם כן בכל שבת האדם נישא לשבת, ומדרך הכבוד הוא שיכנס האדם לחופתו והוא נקי. וכן כתב בספר סדר היום [הנהגת יום השישי] 'ירחץ בחמין פניו ידיו ורגליו, והוא כבוד להדר עצמו כדי להקביל פני הכלה בפנים מאירות ונקיות וטהרה'. ויש בזה התעוררות גדולה, שכל מי שאינו מנקה עצמו לכבוד השבת, מוכיח שאינו רואה בכניסת השבת משום נישואין, כי ודאי לחופת אשתו לא היה נכנס כן בשום פנים ואופן.

הדרך השנייה, על פי המדרש [ויק"ר לד ג] שכתב שמעשה הלל הזקן היה בימי החול, וביאר הלל לתלמידיו ענין הרחיצה: 'מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן, והן מעלין לו מזונות, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב [בראשית ט] 'כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם' על אחת כמה וכמה. וזהו שכתב השל"ה הק' [משפטים ד"ח אות מג] ש'איקונין של מלך, זה צלם ודמות'.

כיוצא בזה נאמר בגמ' [שבת נ:]: 'תניא, רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שנאמר [משלי טז ד] 'כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ', ופירש רש"י, **בשביל** קונהו - **לכבוד** קונהו, דכתיב 'כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם', ובפירוש למשלי הביא רש"י ממדרש תהלים: ש'הכל עשה בשביל קילוסו, כמו 'עֲנוּ לַה' בְּתוֹדָה' [תהלים קמז ז]. ומצינו בתורה כן [דברים כא כג] בהיפוכו של דבר, שאסור להלין אדם תלוי 'כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי', ופירש רש"י שיש בזה משום בזיון 'צלם האלהים', וכך בניקיון הגוף יש משום כבוד של מעלה, שצלם האלהים נראה מכובד.

ואם בימי החול יש מעלה בניקיון 'צלם האלהים' של האדם, ק"ו בערב שבת, שבו מכין האדם את עצמו לפגוש במלך, וצלם האלהים שעל פניו מאיר בשבת באור מיוחד [ב"ר פי"א ב], שראוי לנקות הצלם כראוי.

אמנם חשוב להעיר, כי ודאי הדבר תלוי בכוונת האדם, וכל שמתכוין להנאת עצמו, נמצא משתמש בצלם האלהים להנאתו האישית, ועונשו גדול. וזהו שהזהיר רבינו יונה בספר היראה: 'ירחץ פניו ידיו ורגליו בחמין לערב, אחר שעשה כל צרכיו, וכל מה שיעשה יחשוב לעשות לכבוד שבת'.

ג. רחיצה לעונג השבת

טעם נוסף לרחיצה כתב רבינו ירוחם [תא"ו נ"ב ח"א סה.]: 'רחיצת ידים ורגלים שעושה לכבוד שבת הוא מצוה משום **עונג שבת**'. וכן כתב המאירי [שבת כה:] כלפי הרחיצה: ש'המרבה בתענוג נקיות, ובחבוב מצות שבת, הרי זה משובח'. וכעין זה כתב בספר הבתים [הקידוש והשביתה ט יד] 'מצאתי כתוב, שמעונג השבת וכבודו הוא, להדר עצמו'.

ומשום כך כתב המטה משה [תי ג] בשם המהרש"ל, בטעם שכתב הרמ"א [רס"ב ס"ג] שיש לרחוץ סמוך לערב, 'כדי שתבוא ההנאה בשבת עצמו, שהנאת הרחיצה באה לאחר זמן, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל'.

אמנם אף בזה צריך לזכור את דברי הגר"א [ישעיהו א יב] ש'תהיה כוונתו לענג לשם השבת, ולא להנאת עצמו, ועל זה אמר 'וקראת **לשבת** עונג' לשבת דייקא'.

מידת העצלות [ט]

העצלות מאבדת 'צורת האדם'

מידת העצלות שונה ביסודה לגריעותא מכל שאר המידות. בכל המידות כאשר מתעוררת המידה באדם, מתעוררת עימה מלחמת היצרים, לחשב 'הפסד עבירה כנגד הנאתה'. שונה מידת העצלות, שכיון שכל עניינה להתעצל, האדם גם מתעצל מלחשוב, ואינו דן כלל בהפסד ובשכר.

והיות וחשבון ההפסד והרווח הוא מותר האדם מהבהמה, כמו שכתב הרמב"ם [תשובה פ"ה ה"א] ש'מין זה של אדם, היה יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, ועושה כל מה שהוא חפץ'. נמצא שמלבד עצם רעת העצלות שמונעת ממנו העשייה, היא גם מבטלת ממנו לשעה את 'צורת האדם'.

משום כך רעת מידת העצלות אינה רק כשמתעצל מלעשות מצוות או הנהגות טובות, אלא גם המתעצל מלעשות צורכי הגוף וכדומה. כי אף שאין חסרון במה שאינו עושה המעשה, אבל על כל פנים הוא מאבד באותה שעה את 'צורת האדם' לחשב דרכיו.

זהו שאמרו חכמים [במדב"ר י ה] ש'כל מעשי הצדיקים במהירות' [וראה מסילת ישרים פ"ז], ו'כל, מרבה אפילו דברים שאינם מעשה מצוה, אלא רשות, שאף שאין בדחיית המעשה חסרון בעבודת ה', מ"מ יש בזה חסרון בצורת האדם שאינו שוקל הדברים.

אמנם הדבר טעון ביאור, כיון שהאדם בכל ענייניו הגשמיים והרוחניים, שוקל הפסד ורווח, ומכריע מה לעשות, איך מידת העצלות מצליחה לבטל ממנו ענין יסודי זה.

יש לבאר הדברים על פי מה שכתב הסבא מקלם [חכמה ומוסר ח"א קעו] ש'דרך העצל לדחות הדברים לאחר כך'.

כלומר, שמחכמת היצר הרע שלא להסית את האדם לבטל לגמרי את המעשה, כי באופן זה יחשב האדם כדרכו רווח והפסד, ולא ישמע לעצלותו, אבל כאשר הוא רק דוחה את הדברים, הוא דוחה גם את הדין וחשבון על הדבר, ואינו מרגיש בכך.

על כן, כשבא לפני האדם מעשה לעשות, והוא מרגיש התרופפות לדחות המעשה לאחר זמן, ידע כי התעוררה בקרבו מידת העצלות, וימהר לעשותו קודם שיאבד צורת האדם שבו וישקע בתרדמת העצלות.

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com

מאה ברכות בכל יום [ד]

במאמרים הקודמים נתבאר שסוד אמירת מאה ברכות ניתן לאבות הקדושים, ושוב קבעם משה רבינו לישראל. ושכחום וחזר דוד ויסדם. במאמר זה נבאר את הזמן הרביעי והמסיים של התקנה.

הזמן הרביעי - קביעת חכמי התלמוד נוסח מאה ברכות

כתב בספר המנהיג: 'ושוב שכחום, וחזרו חכמי התלמוד ויסדום כמפורש בברכות'. ובשיבולי הלקט [תפילה טז] כתב: 'מצאתי לגאונים ז"ל שכשיסדו מאה ברכות שלחו לגולה רצונכם לקבל מאה ברכות, שלחו להם 'אמת ויציב ונכון' וכו' עיי"ש [ראה אליה רבה סו יד].

והיינו, שכיון שראו חכמים שחוזרים הדברים ונשכחים, הבינו ברוח קודשם שהסיבה לכך משום שאין נוסח קבוע ומחייב לברכות, וכל אחד מברך כשמתעורר לכך, ולכך ברבות הימים משתכחת תקנת 'מאה הברכות'. ולכן קבעו נוסח ברכות מחייב לכולם, ויש בתקנתם מאה ברכות ויותר [משנ"ב מו יד]. ומצינו כעין זה בתפילה, שכשרבו הגלויות וקצרה לשונם, תיקן עזרא לכל ישראל נוסח אחד [רמב"ם תפילה פ"א ה"ד].

הטעם למנין 'מאה' ברכות

מבואר במדרש [במד"ר יח כא] שבימי דוד המלך רמז הקב"ה לישראל על חיוב הברכות במילת 'מאה' בני אדם. למדנו מכך שהמספר השלם של הברכות בכל יום הוא 'מאה'. ולעומתם ישנם מאה קללות, צ"ח קללות שבפרשת כי תבוא, ועוד שנים, 'גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה' [רוקח [סי' שכ], ובעל הטורים [דברים י ז].

וכתב הזוה"ק [ח"א עו:] ש'כד בעיא נפשא לנחתא להאי עלמא, מסר לה קודשא בריך הוא **מאה מפתחאן דברכאן** דכל יומא, לאשלמא לדרגין עלאין'.

במאמרים הקודמים ביארנו שכאשר האדם מברך נפעלים שני דברים. האחד שהאדם מברך לעליונים, והשני שהאדם מתברך מהעליונים. ומספר מאה הברכות משלים שני דברים אלו.

ביחס לברכת העליונים: כתב המגלה עמוקות [אופן עה] 'שהתחיל משה רבינו לתקן לישראל מאה ברכות, כשנתן מאה אדנים למשכן, שהם כנגד מאה ברכות'. וכן כתב הבעל הטורים [שמות לח כז]. הקשר שבין הברכות לאדנים, יובן על פי מה שכתב הריקאנטי [בראשית כו יב]: ש'חכמי הקבלה אמרו, שהארץ העליונה 'מאה שערים', לכל שער בית קיבול נובע מעייני ברכה לעולם, שמשם יוצאת ברכה, ושפע ואצילות לכל הנבראים [והוסיף בדברים [ח י] ש'תיקנו מאה ברכות כנגד עשר ספירות, שבכל אחת מהן עשרה]. ולפיכך תמצא באהל מועד מאה אדנים [שמות לח כז], שאין לך אדן שלא יהיה לו בית קיבול לקבל הברכה מהעמודים.

והוא סוד מאה ברכות בכל יום, והמקיים זה יזכה בזה. כי כל ברכה וברכה יש לה מקום ומעיין ממה שהיא נשפעת ונאצלת. נמצא שהגומר בכל יום מאה ברכות כאילו פּוֹרֵשׂ אהל מועד וְתָקַע על מאה אדנים, ומתברך במאה מיני ברכות'. וכתב הסדר היום שעל כן נאמר [משלי י כה] 'וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם', כי הוא כאדנים שהם יסודי המשכן.

וביאר הדברים הר"ן בדרשותיו [יא] ש'המשכן הוא מקום ירידת השפע לישראל ולעולם כולו, מלמעלה למטה. תחילת שרייתו בעולם התחתון בירידות האוהל המבדילות בין העליונים לתחתונים, ומשם יורד לתחתונים דרך קרשי המשכן. ומקום קיבול השפע על ידי התחתונים הוא באדנים המשמשים בית קיבול לקרשים'.

על כן בדקו חכמים את כל ענייני העולם המתייחסים לאדם, ומצאו מאה עניינים כלליים, ותיקנו עליהם ברכה [ראה טור [סימן מו] בשם רב נטרונאי גאון]. וכל זה צורך גבוה, כדי שמאה שורשי ההשפעה ישפיעו את כל צורכי האדם, ככוונת הבריאה.

ביחס לברכת התחתונים: כתב הרמח"ל [ילקוט ידיעות האמת שנג, מאדיר במרום פי"א] ש'סוד הגוף בכל חלקיו, שורשו מאה מדרגות, והוא סוד מה שהנמיך הקב"ה לאדם אחר החטא למאה אמה [במדב"ר יג ב]. והקב"ה מחזיק בחינת הגוף בכל יום במאה אורות הללו. וזהו שאמרו בגמ' ברכות [מ.] 'בכל יום תן לו מעין ברכותיו', והיינו אותן מאה ברכות שמברך'.

על כן, כיון שהאדם עצמו שלימות חלקיו במספר 'מאה', צריך הוא למאה ברכות להעמידו על תיקונו. ובשבת חסרות כמה ברכות. ואמנם מצד תיקון העליונים, הם מתוקנים מצד עצמם בעניינים אלו [כגון התפילין, שהשבת בעצמה אות], אך מצד צורך ברכת האדם, אנו משלימים אותן על ידי חזרה על אותן ברכות כמה פעמים, כמבואר במשנ"ב שם.

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ
הר"ר **יוסף יעקב** בהר"ר אריה ליב **גולדשטוף** זצ"ל
נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו
איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל בביטול גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועוולה לא נמצא בשפתיו